

Arthur Schopenhauer

Een cynische onverlaat

"Trouwen houdt de halvering van je rechten in en een verdubbeling van je plichten", aldus Arthur Schopenhauer (1788-1860). Ook, "Trouwen betekent geblinddoekt grijpen in een teil in de hoop een aal te pakken te krijgen tussen de slangen". Zijn moeder deelde hem mee dat zijn eerste boek, *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde* (1813), onleesbaar was en dat zij het zich niet kon voorstellen dat iemand het zou willen kopen. In woede ontstoken beet hij terug dat zijn boek gelezen zou blijven, lang nadat de "rotzooi" die zij schreef totaal was vergeten¹⁾. Uit de

Arthur Schopenhauer, 27 jaar (1815)

beschrijvingen komt Schopenhauer naar voren als een onconventionele man die tamelijk snel geïrriteerd raakte als iets hem niet zinde. Hij kon uitzinnig raken van kwebbelende vrouwen bij zijn voordeur of intellectualistisch geneuzel van medestudenten en professoren - hij kwalificeerde Georg Hegel als een onbeholpen charlatan. De hem toegeschreven libertijnse moraal zou ook van toepassing zijn geweest op zijn intieme relaties met vrouwen. Schopenhauer wordt vaak een pessimist genoemd, maar of dat terecht is -het is een kwalificatie in de visie van de ander- zal worden gezien. Immers, wanneer de ander een -irreëel- optimist of idealist is, lijkt een realist of pragmaticus al snel een zwartkijker. Hetzelfde geldt voor iemand die scherp en gevat is - die wordt al gauw, ook onterecht, sarcastisch of een cynicus genoemd.

Veelzeggender over zijn mentaliteit, immers onthullender over zijn diepere roerselen, is dat Schopenhauer, toen hij in zijn jonge jaren door Europa reisde, geraakt werd door de afgrijselijke armoede die en het lijden dat hij overal waarnam. Was hij er zich toen van bewust dat hij dezelfde observatie deed als Siddharta Gautama, later de Boeddha genoemd? De jonge prins en de erfgenaam van een rijk handelshuis waren beiden kennelijk voldoende beschermd opgevoed om verbaasd te

kunnen zijn over de omstandigheden waaronder het grootste deel van de 'gewone' mensen moest leven. Schopenhauer heeft zijn belangstelling voor het denken in de Upanisaden en volgens het Boeddhisme nooit onderbelicht gelaten, al moest hij het in zijn tijd doen met een onvolkomen vertaling in het Latijn van een Perzische vertaling uit het Sanskriet van de Upanisaden²⁾. Aangezien hij het ook met secundaire bronnen moest doen over het Boeddhisme, is het verschil tussen Hindoeïsme en Boeddhisme hem nooit echt opgevallen. Er zijn opvallende overeenkomsten tussen de bevrijding uit Samsara -de schier eindeloze cirkelgang van incarnaties verwoord in het Hindoeïsme en Boeddhisme- en Schopenhauers bevrijding uit het lijden, het lijden dat de mens voortbrengt door zijn wil. De bevrijding uit het menselijk lijden, meent Schopenhauer, vindt plaats, wanneer de mens zijn wil volledig weet te negeren door in medelijden en ascetische zelfverloochening de egoïstische individualiteit los te laten. Overigens is Schopenhauer de eerste westerse filosoof die op serieuze wijze een verbinding met de Indiase filosofie legde.

Het contrast is groot. Enerzijds wordt van Schopenhauer, vooral door zijn omgeving, het beeld geschapen van een zelfzuchtig opvliegend mens, anderzijds leed Schopenhauer aan het lijden van de mens, zijn medelijden. De twee observaties zijn niet noodzakelijkerwijs met elkaar in tegenspraak. De bron van alle lijden, de wil, kan tot rust worden gebracht door een meditatieve houding, door studie van filosofische geschriften en door muziek, aldus Schopenhauer. Deze levenshouding was voor Schopenhauer een basisgegeven waar iedereen aan zou moeten willen voldoen om zijn lijden te beëindigen. Het is dan tergend om mee te moeten maken dat mensen door hun eigen gekakel en gekrakeel een weinig introspectieve houding ontwikkelen en langs die weg hun eigen lijden verlengen. Alsof je het ware levenselixir voor een eeuwige jeugd op de markt brengt en niemand koopt het, omdat de verpakking niet aantrekkelijk genoeg is³⁾.

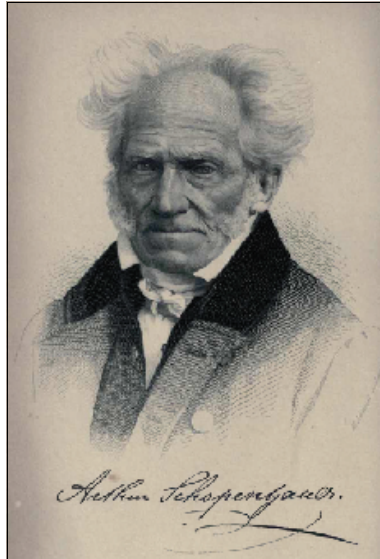
Een angostura voor de angst

Arthur Schopenhauer publiceerde "Die Welt als Wille und Vorstellung" in 1818 en een uitgebreide tweede editie in 1844 - zijn hoofdwerk. Schopenhauer veronderstelde bij de lezer van zijn werk bekendheid met de werken van Plato en Kant. Hij nam in zijn boek daarover een appendix op, hoewel hij daarin tegelijk ook zijn kritiek op Kant formuleerde. Voor het begrijpen van Schopenhauer is het noodzakelijk het verschil te zien tussen het ding als representatie en het ding op

zich. Het ding op zich of het ding zelf, "das Ding an sich", is het zijn van iets zonder dat de mens daar bemoeienis mee heeft, zonder de observatie of de kwalificatie van de mens daarbij te voegen. Kant zei daarover dat das Ding an sich door de mens niet te kennen is, omdat in het kennen al een representatie door de mens is vervat en dat kennis over het object derhalve onmogelijk was. Schopenhauer zag dat anders, omdat hij meende dat Kant de innerlijke ervaring over het hoofd had gezien, of zoals hij het uitdrukte, de wil. Voor Schopenhauer was de menselijke wil het venster naar de wereld achter de voorstelling, de wereld van het kantiaanse Ding an sich. Het ding als representatie ziet hij als de mentale voorstelling of het beeld van enig object buiten de geest van de mens, inclusief het meest nabije object, het menselijk lichaam. Kortom, alles buiten de menselijke geest zijn dingen waar de menselijke geest zich een beeld van vormt.

De wil is in algemene zin een belangrijk begrip binnen de filosofie, omdat de wil van een persoon een van de onderscheiden delen van de geest is, samen met verstand en begrip. De wil is een eigenschap van de geest en een kenmerk van handelingen die opzettelijk worden uitgevoerd. De wil verwijst niet naar een specifieke verlangen of een voorkeur, maar naar het vermogen verlangens te hebben en op basis daarvan te handelen. Wanneer een mens zelfbewustzijn ontwikkelt, stelde Schopenhauer in *Die Welt als Wille und Vorstellung*, realiseert hij zich wat zijn essentiële kwaliteiten zijn: prikkelen, hunkeren, streven, begeren en verlangen, de kenmerken van wat wij onze wil noemen. De wil is aanwezig in de diepste essentie, de kern, van ieder afzonderlijk ding en ook van het geheel. Het is waar te nemen in elke onwillekeurige kracht van de natuur en in het bewuste gedrag van de mens. De wil is een primaire kracht en maakt gebruik van kennis om een object te selecteren dat het hunkeren kan bevredigen. Schopenhauer stelt dat de hele natuur, inclusief de mens, de uitdrukking is van een onverzadigbare wil tot leven. Het is door de wil dat de mensheid lijdt.

Het is niet tergend moeilijk om in de wil de drang tot overleven te zien, waardoor een mens zelfs over lijken wil gaan om te kunnen overleven, waardoor alles in het leven in het teken komt te staan van lijfsbehoud. Dit veroorzaakt als zodanig niet het lijden, het lijden wordt veroorzaakt doordat de wil in de wereld het primaat heeft, een wereld waarin het voor de wil mogelijk is zich te manifesteren. Wanneer Schopenhauer zegt dat een mens die wil tot rust moet brengen om het lijden te stoppen, zegt hij in essentie hetzelfde als wat Krishna tegen Arjuna zegt op het slagveld van Kuruksetra [Bhagavad Gita⁴]. Krishna houdt Arjuna voor dat een mens onthecht dient te handelen. Onthecht handelen is

handelen zonder acht te slaan op het belang ervan in de wereld en te handelen uitgaande van het dharma, de juistheid van het handelen. Wie de juistheid van het handelen en niet het belang van het handelen als uitgangspunt neemt, doorbreekt het lijden dat gestalte krijgt in het Samsara, de schier eindeloze cirkelgang van incarnaties. Wie het belang van het handelen in de wereld, in de termen van Schopenhauer, de wil en overlevingsdrang als uitgangspunt neemt, zal zijn lijden niet kunnen stoppen. Wat Schopenhauer zegt over vrije wil, benadert wat Krishna zegt over dharma. Schopenhauer stelt dat

iedereen a priori gelooft dat hij volkomen vrij is en denkt dat hij op ieder moment een andere manier van leven kan beginnen. Maar a posteriori merkt hij dat hij niet vrij is en onderworpen aan noodzakelijkheid, dat hij ondanks al zijn besluiten en reflecties zijn gedrag niet kan veranderen en dat hij vanaf het begin van zijn leven tot aan het einde ervan hij zijn karakter moet uitvoeren . . . [Parerga und Paralipomena, Aphorismen zur Lebensweisheit, blz. 147]. De conclusie moet zijn dat de vrije wil niet bestaat, omdat de mens zichzelf niet kan ontlopen, een mens moet altijd handelen volgens een voor hem uniek stramien.

Het kan zijn dat alle implicaties van wat Schopenhauer dacht en schreef een nogal pessimistische visie op het leven onthullen. Schopenhauer zelf droeg dit ook uit, alhoewel zijn zwartkijken niet gespeend is van humor⁵). Sterker, het is niet onmogelijk dat hij zijn cynisme als instrument gebruikte om iets duidelijk te maken, zonder dat hij zelf werkelijk een voltijds pessimist of cynicus was. Zijn observatie over de rechten en plichten binnen een huwelijk zijn niet pessimistisch noch cynisch. Ze zijn realistisch. De uiteindelijke vraag is of de realiteit erg is. Een pessimist zal zeggen van wel en is daarover terneergeslagen, zelfs mogelijk in die mate dat het overige er voor hem niet meer toe doet. Een optimist accepteert de nadelen en zal de voordelen heller uitlichten. Men kan over hem zeggen dat hij de ogen sluit voor de nadelen, wat inherent wordt beschouwd als domheid, en vooral de positieve kant wil

zien, wat weer wordt gezien als naïef. Op dezelfde manier zal de mens die begrijpt dat hij een speelbal is van de wil de keuze moeten maken of dit negatief is of positief. Zo zal de mens die tot de realisatie komt dat hij geen vrije wil heeft moeten uitmaken of hij daardoor reden heeft tot somberheid of blijmoedigheid.

Geen mens is louter een pessimist of uitsluitend een optimist. Er zijn in een mensenleven tendensen en schommelingen, soms naar aanleiding van wat er buiten de mens gebeurt, soms naar aanleiding van interne ontwikkelingen. Schopenhauer identificeert de aspecten die leiden naar pessimisme en zelfvernietiging. Wie daarna concludeert dat Schopenhauers elixer om het leven te begrijpen als een giftige Angostura is, die heeft het recept verkeerd gelezen, die heeft een aanname gedaan op basis van gegiste gegevens. Wie de moeite neemt de receptuur werkelijk te onderzoeken zal daarin geen giftige schors aantreffen, maar een balans van samenwerkende kruiden en plantenextracten. Een levenselixer dat, althans naar reputatie, de vermoeiende angst verzacht en dus in staat stelt in dit leven te recupereren. Schopenhauer laat zien dat de wil van de mens zijn leven vergiftigt en dat wil de mens aan zichzelf toekomen de krachten die op hem inwerken tot bedaren moeten worden gebracht.

Der Wille zur was?

De wil is aanwezig in alles, waardoor het voor de mens mogelijk is dat Ding an sich te kennen, zei Schopenhauer. Toch moet daarin een differentiatie worden aangebracht. Het is niet mogelijk het rotsblok te zien zoals het rotsblok dat 'ziet', want de mens is geen rotsblok. Tegelijk is het mogelijk het rotsblok te kennen, omdat het net als de mens deel uitmaakt van een universum waar de wil -tot overleven- de universele wet is. Zowel het rotsblok als de mens kunnen niet anders zijn dan zij zijn, daarin hebben zij geen vrije wil. Waarom zou de mens anders willen zijn dan hij is? Hij tracht de discrepantie die hij voelt te bevredigen door dat te willen -prikkelen, hunkeren, streven, begeren en verlangen-, met zijn wil. Op die manier verankert hij zich in de wereld, hetgeen hem brengt tot zijn lijden. Waar hunkert en verlangt hij naar, waarom streeft de mens naar iets of begeert hij iets? Wat is het dat de mens mankeert?

Krishna en Schopenhauer lopen in vrijwel hetzelfde spoor. De Hindoegod adviseert de mens het belang los te koppelen -te onthechten- van zijn handelen en alleen te handelen vanuit juistheid⁶). Aanvankelijk wekt Krishna de indruk dat de juistheid is geworteld in het

uniek stramien van de mens, dat wat de mens is -zoals Schopenhauer het formuleerde- wanneer hij zich realiseert dat hij geen vrije wil heeft, en dat hij moet beantwoorden aan wat en wie hij in die kern is. Krishna geeft daar echter uiteindelijk geen ruimte voor en geeft zijn eigen invulling aan Arjuna's dharma, zodat die de verschillende stadia van het Nirwana kan doorlopen en de hoogste hemel bij Krishna bereiken. Met andere woorden, Krishna vervangt de wil van de mens door de wil van Krishna. En zie daar, het lijden stopt niet⁷⁾. Schopenhauer loopt in welhaast hetzelfde spoor door van de mens te verlangen zijn wil tot bedaren te brengen en zo zijn verlangen en daardoor het lijden te stoppen. Maar wat daarna? Waar verlangde de mens oorspronkelijk naar? Waarom lijden?

Het antwoord die vraag is nog donkerder, nog somberder en nog deprimerender dan Schopenhauer zich heeft kunnen voorstellen. De wereldwil, aldus Schopenhauer, is een redeloze, blinde kracht die de wereld aandrijft. Die wil lijkt op het wezen dat Spinoza God noemt - volstrekt oneindig en goed-, maar met dat verschil dat er volgens Schopenhauer niets goeds in de wil zit. Het atheïsme van Schopenhauer anonimiseert God. De horlogemaker van de Verlichting is bij hem een eigenschaploos perpetuum mobile geworden en hij reduceert God tot een domme kracht die door dendert als die van een stoommachine. Enige inconsequentie is Schopenhauer op dit punt niet vreemd, aangezien het de wil is, de wereldwil zo men wil, die de mens in staat stelt de dingen om hem heen te kennen en derhalve ook de natuur of de aard van God - en daarmee ook de oorzaak van zijn verlangen en lijden. Dat Schopenhauer God anonimiseert en denatureert is een keuze, zijn keuze. Net zoals de Boeddha het goddelijke ontgoddelijkt. Niet god, zegt de Boeddha, noch het zelf, noch een of ander oorzaakloos toeval schiep ons. Waardoor we zijn ontstaan zijn onze eigen daden die zowel goede als kwade resultaten voorbrachten, alles in overeenstemming met de wet van oorzaak en gevolg. Indien God de schepper van alle leven zou zijn, zou al het leven zich zonder vragen stellen moeten voegen naar zijn macht, aldus de Boeddha.

Zowel Schopenhauer als de Boeddha formuleren beiden bijna foutloos een redenering -met daarin een aantal specifieke aannames-, waaruit de conclusie moet zijn dat de Vedische God die de Boeddha kende en de Christelijke God die Schopenhauer kende niet bestaat. Het is opvallend dat beiden vervolgens niet formuleren wat wel de drijvende kracht achter het universum is, anders dan een onpersoonlijke gedenatureerde kracht. Dat zowel Schopenhauer als de Boeddha onjuist zijn, blijkt uit het nog steeds aanwezige lijden in de wereld - dat wel van menselijk doen is, maar geen menselijke oorzaak heeft⁸⁾. Dat het lijden pas stopt

als iedereen Boeddhist is of iedereen adept is van Schopenhauers filosofie -zij claimen beiden immers dat hun doctrine universeel is-, is een non-argument, omdat het stoppen van het lijden net als de belofte van de hemel oncontroleerbaar zich in een verre toekomst afspeelt. Het houdt bovendien een diskwalificatie in van de huidige mens, waarbij nog komt dat het punt waarop iedereen hetzelfde denkt⁹⁾ -Boeddhistisch of anderszins- nooit bereikt zal worden. Het zal Schopenhauer en de Boeddha misschien zwaar te moede zijn, maar de God die zij probeerden weg te moffelen lijkt veel meer op Krishna -dan wel El of Ēlāhā, een voorloper van de oudtestamentische Jahweh- dan zij zich misschien wel zouden wensen.

De Boeddha ziet de mens graag vrijwel gedachteloos in een Nirwana en Schopenhauer laat ons onze wil tot rust brengen door de wil onze wil op te leggen. Schopenhauer poneert de wereldwil die blind is, terwijl hij in werkelijkheid de mens blind maakt en niet meer in staat de kracht achter de wereld te kennen. Het antwoord op het lijden is nog donkerder, somberder, deprimerender dan Schopenhauer zich voorstelde. De ontmenselijking -de kenbaarheid door de mens- van Schopenhauers wereldwil en de ontgoddelijking van het Brahman en Krishna door de Boeddha, maken van de mens een argeloos kwetsbaar wezen in een arglistig weerbaar bestaan. De mens kan zijn lijden niet opheffen door het te willen, noch reeds hier een transcendente staat bereiken door zich in een Nirwana te wanen. Een mens kan een orkaan niet weerstaan door die een andere kant op te wensen - nog afgezien van de desastreuze gevolgen voor anderen. De mens kan niet anders dan accepteren wat hem hier doet zijn en vervolgens niet uit vrees en haat daarover te handelen, de oorzaak van het lijden. Hij kan maar het beste op zoek gaan naar de middelen -het middel- waardoor hij waarlijk kan accepteren waarom hij hier is om zo zijn lijden op te heffen.

De poging van Krishna om Arjuna te vormen naar zijn evenbeeld is de ultieme poging van de wil van het bestaan in de wereld alle neuzen dezelfde richting op te laten wijzen. De poging van Schopenhauer en de Boeddha de wil te laten varen, maakt de mens tot een willoos slachtoffer van de wil -Krishna's wil- van het bestaan. De mens is begiftigd met rede en dat is precies het instrument dat hij kan gebruiken om te ontdekken wat hij mist -zijn verlangen, zijn hunkeren-.

De huidige mens moet niet worden gediskwalificeerd met een belofte voor in de toekomst, maar moet worden wakker geschud. De mens, wil hij zijn lijden opheffen, moet zijn ogen wijd open sperren en zien in welk een inktzwart liefdeloos bestaan hij terecht is gekomen. Elk mens kan zijn lijden niet alleen in de toekomst, maar vooral nu opheffen, niet door zijn licht te laten schijnen op anderen en te vertellen hoe het in het vervolg moet, maar zijn licht in zijn innerlijk op te steken en op weg te gaan op zijn innerlijke weg. Geen filosoof zo goed of geestelijke zo verheven, dat hij een mens kan zeggen hoe het moet gaan met de wereld. Het is ieder individueel mens dat het licht heeft en gebruikt om de innerlijke liefde te ontdekken, te herontdekken. Het is het gebrek aan Liefde dat de mens doet lijden. Niet het gebrek aan menselijke liefde of medemenselijkheid -of zelfs medelijden-, of het gebrek aan liefde voor het rotsblok -zijn omgeving-, maar de Liefde die in het bestaan nu eenmaal afwezig is en die alleen kan worden ontdekt in het innerlijk. Wie die Liefde ontdekt verandert de wereld.

De wereld is Luciwhers wereld en is goed noch kwaad. Het is dit universum waarin hij zijn Licht kan schijnen, maar waarin hij de Liefde ontbeert. De Oude Geest drijft zijn kudde bijeen en sluit ze bij elkaar in zijn wetmatigheid, het Luciwher paradigma - beginsel van het lijden, de hunkering naar Liefde.

Beknopte bibliografie

1813: Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde (Over de viervoudige wortel van het beginsel van voldoende grond).
1816: Über das Sehn und die Farben (Theoria colorum physiologica).
1819 [1818]: Die Welt als Wille und Vorstellung (De wereld als wil en voorstelling) [eerste editie, een band].
1836: Über den Willen in der Natur (Over de wil in de natuur).
1839: Über die Freiheit des menschlichen Willens (Over de vrijheid van de menselijke wil).
1840: Über die Grundlage der Moral (Over de basis van de moraal).
1841 [1840]: Die beiden Grundprobleme der Ethik (De twee fundamentele problemen van de ethiek) [gezamenlijke publicatie van de 1839 en 1840 essays in boekvorm].
1844: Die Welt als Wille und Vorstellung (De wereld als wil en voorstelling) [tweede editie, twee banden].
1847: Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde (Over de viervoudige wortel van het beginsel van voldoende grond) [tweede herziene editie].
1851: Parerga und Paralipomena.
1859: Die Welt als

Wille und Vorstellung (De wereld als wil en voorstelling) [derde editie, twee banden].

Noten

¹⁾ Johanna Schopenhauer was de echtgenote van de Nederlandse koopman Heinrich Floris Schopenhauer en de moeder van de filosoof Arthur Schopenhauer. Toen haar werd gezegd dat haar zoon later wel eens grote hoogten zou kunnen bereiken, antwoordde zij: "Dat is niet mogelijk, er kan maar één genie in de familie zijn." Van Schopenhauers vader wordt gezegd dat hij zelfmoord pleegde.

²⁾ Zie deel 2.1 in dit boek over het Hindoeïsme.

³⁾ Meer biografische gegevens over Schopenhauer:
www.egs.edu/library/arthur-schopenhauer/biography/

⁴⁾ Zie voor een analyse van het Hindoeïsme en in het bijzonder de Bhagavad Gita de inhoudsopgave van dit boek vijf.

⁵⁾ Zie: www.citaten.net/zoeken/citaten_van-a._schopenhauer.html

⁶⁾ Non-attachment: Yet if Dharma is to be fulfilled, it must be done with total self detachment. There must be no seeking after success in life, for the fruit of action (karm-phal). Actions are to be done because they are correct, because they are required by Dharma, not for personal gain. Quest for personal gain involves a person temporal order. Eventually it draws all things down to destruction. "Be concerned with the deed alone, not on its profit; let not the consequences of the deed be your motive, nor be you attached to non action. Perform your deeds in disciplined way. To be yourself, the same in success and failure; this discipline is defined as equanimity" (II, 47-48). Through out chapters two and three there is a thorough inquiry into the reasons for man's attachment to the sense world and the manner in which release is obtained by turning mentally to the highest reality and most sublime truth. This shows a profound inner awareness that even the doings of good deeds bind man within the phenomenal order if there is any attachment what so ever, any individual self-aggrandizement within time. This is what is known in the west as purity of intention; to do things which should be done. Bron: www.gitananda.org/about-gita/topics-addressed-by-the-gita.html

⁷⁾ De conclusie kan geen andere zijn, dan dat Krishna niet de God is waar hij zich voor uitgeeft, als het wezen van God is dat hij het lijden verlicht of wegneemt. Zie verder de analyse van het Hindoeïsme en in het bijzonder de Bhagavad Gita in dit boek vijf, over wie Krishna in wezen is.

8) De causaliteit die de Boeddha in het universum en het menselijk handelen waarneemt, is minder evident dan hij aanneemt. Wanneer twee of meer fenomenen elkaar in een verband opvolgen, betekent dit niet als vanzelfsprekend dat er tussen deze fenomenen ook een causaal verband bestaat. Het verband is slechts temporeel, omdat het gaat om fenomenen in de tijd. De werkelijke "causa" van het fenomeen of de reeks bevindt zich buiten het temporele, buiten de tijd.

9) Sterker, het streven naar eenvormigheid in denken en doen is een kenmerk van het Luciwher paradigma. Het satanisch principe -zonder kenmerken van goed of kwaad-, dat drukt op de gehele 'schepping'.